

FORMAREA COMPETENȚELOR DE PERCEPȚIE ȘI INTERPRETARE A UNUI PEISAJ GEOGRAFIC

Teaching Skills for the Perception and Interpretation of Geographical Landscape

Popescu Antoaneta-Carina¹

Rezumat. Peisajul este o noțiune complexă, abordată pluridisciplinar de mai multe științe: sociologia, geografia, agronomia, ecologia, arhitectura etc. Implicând procese psihice de percepție, în primul rând, și de reprezentare, în al doilea rând, analiza peisajului reprezintă o abordare fundamentală în practica geografică. Fie că este vorba de o simplă constatare pe teren a elementelor componente ale unui ecosistem, de evoluția în timp a unui areal sau de diagnoza unui spațiu geografic natural și/sau antropic, în vederea amenajării acestuia, analiza și interpretarea peisajului se dovedește a fi un instrument necesar oricărui demers științific. Determinarea elementelor componente ale unui peisaj, ponderea acestora în structura peisajului, dinamica lor în modelarea actuală și viitoare a realității pe care o percepem la un moment dat, constituie etape de lucru în analiza și interpretarea peisajului, care se traduc prin formarea unor competențe specifice legate de percepția spațiului geografic în general.

Cuvinte cheie. percepție; reprezentare; peisaj geografic; dinamica peisajului, structura peisajului; competențe de percepție a spațiului geografic.

Abstract. Landscape is a complex concept, being approached by several sciences such as: sociology, geography, agricultural sciences, ecology, and architecture. By involving mental processes of perception, on the one hand, and of representation, on the other hand, landscape analysis represents a fundamental approach in geographical practice. Whether it is the case of a simple field determination of components of the ecosystem, the time evolution of an area or the diagnosis of a natural or anthropogenic geographic area for its spatial planning, landscape analysis and interpretation prove to become necessary tools for any scientific approach. The determination of components of a landscape, their share in landscape structure, along with their dynamics in shaping the present and future reality that we perceive at a given moment, represent working steps in the analysis and interpretation of landscape, which become specific skills in the overall geographical space perception.

Key-words. perception; representation; geographical landscape; landscape dynamics, landscape structure; skills of perception of geographical landscape

¹ Universitatea “Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca, România, e-mail: antoaneta_carina@yahoo.fr

1. Introducere

Noțiune complexă, peisajul apare în diferite sintagme, fiind abordat de diferite științe. În sociologie se vorbește despre « peisajele sărăciei », în agronomie despre « peisaj bocager », în silvicultură despre « peisaj de pinet », în geografie despre « peisaje naturale și antropizate » etc. Cert este faptul că, în prezent, tot mai multe ramuri exploatează economic peisajele existente, fie că vorbim despre turism, a cărui promovare se bazează pe exploatarea vizuală a peisajului, despre agricultură sau industrie, care modifică peisajele, având de cele mai multe ori un impact vizual negativ. De aceea, evaluarea structurii vizuale a peisajului geografic constituie o operațiune de bază în activitatea de amenajare a acestuia.

Se pot identifica, astfel, elementele care structurează acest peisaj, relațiile dintre ele, dinamica ce le caracterizează și se poate aprecia impactul pe care introducerea unor noi elemente îl va avea asupra peisajului. Diagnoza peisajelor este poate etapa cea mai importantă în evaluarea stării sistemului peisager, atât prin operații de cercetare în teren, cât și de laborator. Ea ne permite să răspundem la întrebări referitoare la intensitatea și importanța unor fenomene în cadrul unui ciclu de evoluție, la elaborarea unor scenarii posibile pentru evoluția sistemului peisager în viitorul apropiat. (Dincă, 2005:88)

De aceea, considerăm important să se formeze studenților competențe de percepție și de interpretare a unui peisaj geografic la un nivel de *expert*. Analiza noastră se bazează pe câteva constatări personale referitoare la faptul că mulți dintre studenții confrunțați cu realitatea de pe teren au nevoie de un anumit timp de adaptare la spațiul respectiv, neștiind ce trebuie să identifice în peisaj și cum să procedeze pentru a rezolva sarcina de lucru. De cele mai multe ori ei dau dovadă de reticență în analiza științifică a unui peisaj, fiind obișnuiți cu evaluările estetice simpliste, care țin de afecte, diagnosticul lor limitându-se la « frumos » sau « urât ». Având în vedere că observarea și analiza peisajului este un instrument de real folos, în special, pentru studenții din ani terminali, considerăm că o analiză peisajeră este o etapă necesară în elaborarea lucrărilor de licență sau de masterat, rolul unui astfel de analize fiind de a fundamenta diagnosticul teritorial și strategiile utilizate în cadrul cercetării. De aceea, prezenta lucrare abordează în primul rând, din perspectivă psihologică, procesele de percepție și de reprezentare a unui peisaj, pentru evidențierea determinării fiziologice a observației. În al doilea rând ne propunem să facem o sinteză a accepțiunii de peisaj și a marilor direcții științifice de abordare a acestuia, pentru ca, în final, să prezentăm un exemplu practic propriu de observare și interpretare a unui peisaj montan antropizat, axându-ne pe dezvoltarea la studenți a competențelor specifice, procedurale și transversale.

2. Procese psihice implicate: fundamente teoretice

Pentru a înțelege complexitatea proceselor mentale care stau la baza percepției și interpretării unui peisaj, a determinărilor interioare și exterioare care influențează formarea percepției asupra peisajului, a posibilităților sale multiple de interpretare, considerăm necesar să reamintim pe scurt rolul deosebit pe care îl au două procese psihice fundamentale, și anume percepția și reprezentarea. Profesorul de geografie, pe deplin conștient de diversitatea percepțiilor pe care o au studenții săi în fața unui peisaj, are rolul de a-i îndruma, de a le oferi o un algoritm de interpretare a acestuia din perspectivă geografică, fără însă a neglija abordarea estetică sau sociologică, care pot fi asociate unei lecturi geografice.

2.1. Percepțiile

Percepția este un proces psihic, ce a fost abordat prin prisma mai multor orientări psihologice. Ea este considerată un mecanism de adaptare și de selecție a cantității de informație de care suntem înconjurați. Ombredane, citat de Simona David (2006:175), oferă următoarea definiție a percepției: « un moment al sistemului comportamental propriu fiecărui individ, în condițiile particulare în care se găsește atunci când percepe, sistem comportamental care are drept caracteristici fundamentale faptul de a fi teleologic, integrativ și inventiv, aflat în fața unui univers de obiecte care nu este niciodată cunoscut în permanența și imobilitatea sa și a cărui structură se complică în mod necesar cu semnificații...»

Pentru a ne adapta informațiilor din jurul nostru, dispunem de capacități perceptive, prin care devenim conștienți de caracteristicile obiectelor pe care le întâlnim. Referitor la percepție, trebuie mai întâi să identificăm obiectele, iar apoi să le localizăm. (David, 2006:175)

Fazele procesului perceptiv (adapate percepției unui peisaj geografic) sunt următoarele:

- *Orientarea* – stabilirea locului pe care observatorul îl ocupă în spațiu, prin raportare la reperele existente;
- *Explorarea* – cercetarea, analiza spațiului cu scopul de a identifica elementele componente și de a stabili limite;
- *Detecția* – surprinderea existenței unui element în peisaj;
- *Discriminarea* – presupune a detașa obiectul de fond și a nu-l confunda cu altele, la care se adaugă relevarea deosebirilor dintre obiectele ce există simultan sau succesiv în câmpul perceptiv;
- *Identificarea* – prin aceasta se realizează legătura dintre modelul informațional etalon elaborat în experiența anterioară cu obiectul;
- *Interpretarea* – presupune relaționarea și compararea proprietăților obiectului observat cu modelul asimilat în experiența anterioară.

Psihologii gestaltiști descriu câteva principii după care organizăm percepțiile în întreguri cu semnificații. *Proximitatea* este tendința de a percepe obiectele care sunt apropiate, ca făcând parte din același grup (de unde derivă necesitatea de a delimita spațiul înconjurător în planuri de observație, care pot fi mai ușor interpretate). *Similaritatea* este tendința de a percepe obiectele care seamănă unele cu altele ca fiind un grup. *Continuitatea* este perceperea unor elemente ca un întreg. *Configurația* este percepția organizării spațiale a elementelor care alcătuiesc un întreg. Această propensiune a ființei umane de a decupa realitatea înconjurătoare în unități mai mici, purtătoare de sens, se explică în condițiile impactului cu un spațiu necunoscut, care devine astfel, mai ușor decodificabil și identificabil.

Percepțiile se împart în două mari categorii: *percepții simple*, ca de exemplu cele vizuale, auditive, kinestezice, olfactive etc. și cele *complexe*, ca de exemplu percepția spațiului, a timpului și a mișcării.

În geografie, percepția spațiului în varianta sa tridimensională, determină relaționarea individului cu lumea înconjurătoare și localizarea lui în spațiu. Adâncimea este poate cea mai importantă dimensiune, deoarece traiectoria privirii umane urmărește, cel mai adesea, această caracteristică a spațiului. Percepția adâncimii este influențată de mai mulți parametri, dintre care amintim:

- *Mărimea obiectului*: un obiect care este mai aproape de noi produce o imagine mai mare decât unul îndepărtat, în cazul unor obiecte similare, dar de mărime diferită);
- *Perspectiva lineară*: pe măsură ce două linii paralele se unesc în același punct, ele par să fie la mare distanță față de noi;
- *Detaliul*: obiectele apropiate pot fi văzute mai în detaliu în comparație cu cele îndepărtate;
- *Interpoziționarea*: un obiect de lângă noi ne întrerupe vederea unui obiect aflat la distanță;
- *Gradientul de textură*: formele unui obiect în perspectivă sunt concepute mai compacte, pe măsură ce acesta se depărtează;
- *Greutatea relativă*: percepem obiectele din câmpul nostru vizual ca fiind mai grele decât cele mai îndepărtate. Ea poate contribui la iluzia că dimensiunile verticale sunt mai lungi decât cele orizontale;
- *Umbrele*: acea parte a obiectului care este mai aproape de sursa de lumină primește mai multă lumină decât părțile mai îndepărtate, care apar mai întunecate. (Kalat, 1999, Sdorow, 1993, citați de David, 2006:181)

Un alt mod de a ne referi la eficiența percepției este legat de mecanismele perceptive, care au rolul de a asigura cunoașterea obiectului și de a pune în relație elemente și caracteristici ale obiectelor până atunci nerelaționate. Zlate (citată de David, 2006:188) le clasifică în mecanisme senzoriale (a și b) și intelectuale (c, d, e) ale percepției, rolul lor fiind diferit în determinarea obiectului. Astfel:

- a) *Exploatarea perceptivă* implică toate formele senzației și reprezintă intrarea în contact treptat cu obiectul prin intermediul unui organ de simț sau prin combinarea mai multor organe de simț. Presupune acțiuni de tatonare, căutare, analiză, comparare, realizându-se după mai multe reguli de prioritate, strategii și principii;
- b) *Gruparea* se referă la organizarea spontană a elementelor unor stimuli în grupuri sau forme, însă nu separat de câmpul perceptiv în care ele apar. Aceste grupări trebuie să fie regulate, simple și simetrice;
- c) *Anticiparea* se referă la o deducție făcută înainte de a vedea rezultatul pe baza experienței anterioare cu respectiva relație dintre obiecte. Dacă $A=B=C$, atunci subiectul anticipează că și $D=C$;
- d) *Schematizarea* reprezintă capacitatea subiectului de a generaliza sau asimila situațiile noi la cele anterioare, pe baza unei scheme sau a unei structuri comune;
- e) *Organizarea interioară* a câmpului perceptiv se realizează pe baza preinterferențelor. Dacă am perceput doar două elemente dintr-o schemă perceptivă de trei elemente, atunci cel de-al treilea va fi integrat în percepția globală.

O serie de legi guvernează realizarea percepției. Ne vom opri asupra celor centrate pe subiect, deoarece percepția, corelată cu reprezentarea, nu depinde doar de fenomenele exterioare, ci și de determinările interioare. Astfel, *legea selectivității* se referă la caracterul activ al omului, care percepe doar unele obiecte și unele însușiri ale acestora, în funcție de semnificația lor pentru individ, iar *legea semnificației* statuează că obiectele care au o semnificație mai mare pentru individ sunt percepute mai rapid și mai complet decât celelalte.

În esență, tendința actuală este de a trata problemele legate de percepție într-o optică informațională. Mesajul senzorial este format din informații care trebuie interpretate. Fiecare imagine este tratată separat de către creier, dar totul este integrat într-o imagine globală, rezultată din aportul informațiilor de origine externă și a celor de origine internă. Astfel structurată, informația este posesoare de semnificații, care sunt legate de experiența existențială a subiectului.

Imaginea vizuală a unui peisaj este diferită de imaginea mentală, care se formează în urma percepției acestuia. Astfel, privind un peisaj împădurit, un geomorfolog va vedea în special forma de relief, în vreme ce un biogeograf va înțelege peisajul prin prisma cuverturii vegetale. Acest lucru nu împiedică existența obiectivă a ambelor fenomene în peisaj, la care se adaugă altele, observabile de către alți privitori.

Din această perspectivă, putem distinge trei tipuri de filtre, care influențează percepția: filtre fiziologice, psihologice și sociale. Primele două organizează informația reținută în funcție de construcția personalității individului, pe când cele sociale realizează confruntarea între imaginea mentală astfel formată și determinările de ordin educațional sau cultural. *Filtrele fiziologice* transmit, astfel, semnale spre creier prin intermediul nervilor senzoriali, încadrându-se „percepției conștiente”. Informațiile sunt captate, pe de o parte, din lumea externă, iar, pe de altă parte, din lumea interioară. Primele sunt traduse ulterior prin reprezentări, care aparțin domeniului cognitiv, iar celelalte, în afecte, ce țin de domeniul afectiv.

Filtrele psihologice sunt reprezentate de informații ce provin din forul interior al individului și interferează cu informațiile obiective, influențând formarea imaginilor și a reprezentărilor mentale. Modularea informațiilor din interior este determinată de caracteristici ale personalității (temperament, aptitudini etc.), la care se adaugă informațiile de la nivelul subconștientului (amintiri). În funcție de toți acești factori, un peisaj este perceput într-o infinitate de peisaje personalizate, de unde derivă și încărcătura semantică a acestei noțiuni.

Corelate într-o oarecare măsură cu filtrele psihologice, *filtrele sociale* se manifestă mai ales la nivelul subconștientului. Structura filtrelor sociale este determinată de factori precum: arhetipuri, educație, legislație sau stereotipuri. Aceste filtre determină semnificațiile asociate unui peisaj, care sunt atât materiale, legate de geosistemul caracteristic unui peisaj geografic cât și mentale, determinate de simbolistica investită imaginilor. (Drăguț, 2000:75-78)

2.2. Reprezentările

Reprezentarea este procesul cognitiv-senzorial de semnalizare în forma unor imagini unitare, dar schematice, a însușirilor concrete și caracteristice ale obiectelor și fenomenelor, în absența acțiunii acestora asupra analizatorilor.

Informațiile perceptive pe baza cărora se organizează conduita umană sunt integrate și prelucrate prin procese psihice mai complexe, între care și reprezentarea. Creierul uman este capabil de reprezentare prin faptul că dispune de mecanisme prin care se evocă realități trecute.

Imaginea în reprezentare cuprinde însușiri intuitive, figurative ale obiectelor și de aceea, sub acest aspect, se aseamănă cu imaginea perceptivă. Dar, imaginea în reprezentare nu este o simplă urmă a percepției, ci este un proces psihic mai complex, în desfășurarea căruia sunt implicate operațiile gândirii. De aceea, formele complexe ale reprezentării apar numai atunci când și operațiile mentale ating un anumit nivel de generalitate. În raport cu imaginea perceptivă, imaginea în reprezentare este o imagine secundară, deoarece apare pe baza percepției, dar, din punct de vedere al valorii pentru cunoaștere, reprezentarea este mai importantă, prin faptul că procesul reprezentării este influențat de acțiunile practice ale subiectului cu obiectele.

Cuvântul are o funcție reglatoare în formarea reprezentărilor. El asigură evocarea reprezentării deja formate, dirijează construirea unor imagini mai bogate sau mai schematizate, asigură înlănțuirea și organizarea unor serii întregi de imagini, este instrumentul de organizare și de transformare a imaginilor, prin cuvânt reprezentările sunt integrate proceselor de gândire și imaginație.

În procesul reprezentării se împletesc analiza și sinteza senzorială care urmează coordonatele acțiunii directe cu obiectele, cu operațiile intelectuale și cu funcția reglatorie a cuvântului, reprezentarea având o dublă natură: una intuitiv-figurativă și alta operațional-intelectivă.

Mulți autori au analizat reprezentarea comparând-o cu percepția. În structura reprezentării dobândesc relevanță însușirile importante, toate elementele structurale, caracteristice pentru o clasă de obiecte. Astfel, putem identifica:

- *Reprezentările generale*, care cuprind în structura lor elementele comune pentru o întreagă clasă de obiecte pe baza cărora orice element nou este recunoscut ca aparținând aceluiași grup;
- *Reprezentările reproductive*, care evocă obiectele sau fenomenele percepute anterior;
- *Reprezentările anticipative*, mult mai complexe, care se referă la mișcări sau schimbări încă nepercepute, fiind rezultatul intervenției operațiilor gândirii și proceselor imaginației. (Gurlui, 2009: 38-43).

3. Peisajul: noțiune, abordare, interpretare

3.1. Definiția peisajului

Peisajul geografic este o structură spațială exprimată printr-o fizionomie proprie, individualizată ca urmare a interacțiunii factorilor abiotici, biotici și antropici, care este valorificată în mod diferențiat, în funcție de modul în care este percepută. (Drăguț, 2000:14)

La nivel științific, sunt cunoscute două direcțiile principale de abordare a peisajelor și anume *direcția morfologică*, axată pe studierea diferențelor fizionomice ale peisajului ca urmare a organizării asociațiilor vegetale și *direcția holistică*, potrivit căreia, peisajele reprezintă sisteme locale de factori în interacțiune, care se integrează din etaje inferioare spre etaje superioare.

La ora actuală se pot individualiza trei discipline științifice care au ca obiect de studiu peisajul: *ecologia peisajului*, știința care se ocupă cu „studiul relațiilor fizico-biologice care guvernează diferitele unități spațiale ale unei regiuni”; *arhitectura peisajului*, care are în vedere amenajarea estetică a peisajelor, privite ca decor, fără a se preocupa de legile naturale și antropice care guvernează peisajele Terrei; *geografia peisajului*, care abordează peisajul ca pe o realitate complexă, în care omul interacționează cu mediul său de viață. (Drăguț, 2000:15)

3.2. Elementele componente ale unui peisaj

Principalele elemente care structurează un peisaj, imprimându-i o anumită specificitate, în funcție de proporția combinatorie, sunt: relieful, clima, rețeaua hidrografică, vegetația, solurile și factorul antropic.

Relieful, prin poziționare, altitudine, orientarea versanților și declivitate, imprimă puternice diferențieri peisajelor terestre, astfel încât, apare ca factor principal în structurarea acestora pe întinse suprafețe. Altitudinea reliefului determină etajarea condițiilor climatice astfel încât, în cuprinsul fiecărui etaj climatic, învelișul vegetal, fauna, hidrografia, solurile și procesele geomorfologice dobândesc caracteristici specifice, ceea ce determină individualizarea unor peisaje geografice proprii fiecărui etaj. Poziționarea catenelor montane ca obstacole în calea maselor de aer imprimă caractere diferențiate peisajelor geografice de o parte și de alta a acestora (de ex. Munții Himalaya). Chiar în condițiile în care relieful nu se remarcă prin altitudini deosebite, înclinarea și orientarea versanților afectează valoarea radiației solare receptate de o suprafață terestră, ceea ce provoacă diferențierea unor elemente ale peisajului (în special a vegetației) (Drăguț, 2000:16).

Clima determină peisajul natural al suprafeței terestre, în condițiile în care relieful este slab pronunțat. Africa este continentul în care zonalitatea climatică este cel mai bine exprimată în structura peisajului. Zonalitatea climatică determină repartiția formațiunilor vegetale și asociațiilor faunistice, a tipurilor de sol etc. O anumită zonalitate se manifestă chiar și în formarea unor tipuri de relief (eolian, glaciari).

Rețeaua hidrografică determină existența și caracteristicile vegetației, solurilor și activităților umane. Sursele de apă determină concentrarea așezărilor umane și răspândirea tipurilor de vegetație.

Solurile constituie premisa dezvoltării diferitelor tipuri de agrosisteme. Multe dintre peisajele agricole tradiționale (moștenite) sau actuale au avut ca factor de geneză fertilitatea solurilor, alături de factorul antropic (nivel de dezvoltare tehnologică, relații sociale etc).

Vegetația exercită o serie de influențe asupra solurilor, microclimatului, apelor, proceselor geomorfologice etc. fiind la rândul său influențată de factorii climatici, altitudinali, hidrici și pedologici (Drăguț, 2000:19).

Factorul antropic are o importanță diferită în structurarea peisajului geografic, acțiunea sa desfășurându-se pe fundalul creat de factorii principali. El induce astfel modificări asupra tuturor elementelor peisajului geografic, determinând artificializarea acestora în proporții diferite.

Intercondiționarea și asocierea componentelor peisajului în ansambluri diferă în funcție de timp și de nivelul spațial (scara) la care este privit fenomenul. Evidențierea *unităților de peisaj* presupune delimitarea unor ansambluri spațiale caracterizate printr-o evoluție comună și o fizionomie relativ omogenă.

3.3. Structura unui peisaj

În accepțiunea geografică tradițională, termenul de *structură* se referă la forma de organizare sau ordonare în spațiu a elementelor geografice. Această viziune asupra structurii privilegiază descriptivismul, dar rămâne valabilă pentru analiza fizionomiei peisajelor geografice. Structura peisajelor nu poate fi înțeleasă astfel fără a se face apel la *structura compozițională* a acestora. Prin prisma analizei sistemice însă, structura este identificată cu *relațiile dintre elementele asociate* (Roșu, Ungureanu, 1977, citați de Drăguț, 2000:22).

Principalele elemente structurale ale unui peisaj sunt: *potențialul ecologic*, *exploatarea biologică* și *acțiunea antropică*. Potențialul ecologic e rezultatul combinării factorilor geomorfologici (altitudine, înclinarea și expoziția versanților și procesele geomorfologice) cu cei climatici (temperatura și precipitațiile) și hidrologici. Exploatarea biologică se materializează prin comunitățile de plante și animale care populează teritoriul respectiv, iar acțiunea antropică se suprapune peste o infrastructură naturală și se materializează într-o anumită infrastructură economică, dependentă de posibilitățile naturale ale spațiului colonizat. (Drăguț, 2000:23-24)

3.4. Evoluția temporală a unui peisaj

Din perspectivă temporală, structura unui peisaj nu poate fi explicată în totalitate prin funcționalitatea sa actuală. În structura peisajului se pot identifica elemente fosile, relict, moștenite, actuale și progresive. Valoarea informațională a acestor elemente este importantă, deoarece ajută la înțelegerea dinamicii trecute și viitoare a peisajului, explicând unele forme specifice, existente în peisajul actual.

Elementele fosile au fost create în condiții geografice din trecut, după care și-au încetat evoluția, fiind îngropate. Valoarea acestora este predominant informațională.

Elementele relict s-au dezvoltat în anumite condiții geografice, ulterior continuându-și evoluția în condițiile actuale, diferite față de cele de geneză (de exemplu, circurile glaciare din Munții Carpați sau elementele floristice relict).

Elementele moștenite s-au format tot în condiții geografice diferite de cele actuale, adaptarea lor la noile condiții realizându-se prin redimensionarea fluxurilor (de exemplu, văile fluviatile din Munții Carpați sau tramele stradale înguste ce caracterizează arealurile centrale ale majorității orașelor europene).

Elementele actuale derivă din condițiile geografice caracteristice perioadei actuale și dau peisajului un caracter calitativ bine determinat.

Elementele progresive apar în peisajul actual și sunt în curs de dezvoltare (de exemplu apariția vegetației hidrofile într-un lac sau apariția, într-un cartier, a unor clădiri cu stiluri arhitectonice noi) (Drăguț, 2000:25).

Analiza acestor elemente servește la elaborarea prognozelor privind peisajul geografic.

3.5. Dinamica peisajului

Acest fenomen imprimă peisajului o fizionomie variabilă în timp. În funcție de evoluția temporală se pot distinge peisaje marcate de o *dinamică diurnă*, dată de variația luminozității, importantă la nivelul proceselor fiziologice ale vegetației și a temperaturii (de exemplu în arealele deșertice), de o *dinamică sezonieră*, reprezentată de schimbarea anotimpurilor, de o *dinamică seculară*, dictată mai ales de procesele morfogenetice – eroziune, alunecări de teren și antropice – defrișări, desecări și de o *dinamică milenară*, cauzată de transformările scoarței terestre și a condițiilor climatice în timp geologic (Drăguț, 2000:25).

3.5.1. Metode de analiză a peisajului geografic

Analiza unui peisaj presupune descompunerea acestuia în elementele constituente, care vor fi apoi, studiate la nivel de detaliu. Peisajul vizibil este caracterizat prin elemente componente, funcționalitate, fluxuri și un spațiu particular. Peisajul vizibil este interfața între peisajul geografic obiectiv, concretizat în elementele materiale componente și peisajul subiectiv, exprimat prin imagini, ca rezultat al percepției. Elementele componente ale peisajului geografic pot fi clasate după geneza lor, după situarea în spațiu (plan apropiat, depărtat) și după gradul de informație pe care-l conțin.

Un peisaj poate fi analizat tridimensional: în latitudine, în longitudine și în altitudine. Expresia cea mai frecventă a unui peisaj este *harta*, care încearcă să exprime complexitatea relațiilor de tip geosistemic, produse în fiecare punct din teritoriu. Față de hartă, un observator uman, va adăuga a patra dimensiune de analiză, cea a profunzimii câmpului vizual, care permite identificarea *planurilor*. Cu toate acestea, privirea observatorului poate omite o serie de elemente ale peisajului, din motive de capacitate fizică de observare limitată, care în schimb se găsesc reprezentate pe o hartă. Astfel, în teritoriu, anumite elemente aflate într-un plan mai îndepărtat pot fi mascate de elemente aflate în prim plan, din cauza deformării unghiului privirii.

În perspectivă temporală, structura vizuală a unui peisaj geografic suferă modificări. Se va face distincția între obiecte stabile și obiecte temporare. De exemplu, relieful este cel mai stabil element, care are rolul de suport al peisajului vizibil. Peste relief, se pot suprapune elemente de origine naturală (o pădure) sau antropică (o fabrică) a căror stabilitate în timp este variabilă: pădurea poate fi defrișată

pentru a face loc terenurilor pentru culturi agricole, fabrica poate fi dăruită și un cartier rezidențial poate fi construit pe acel amplasament.

În continuare, vom prezenta metodologia de lucru și etapele ce necesită a fi parcurse pentru a realiza o interpretare pertinentă a unui peisaj geografic.

3.5.2. Etapele de lucru

Plecând de la baza teoretică expusă mai sus, ne propunem să ilustrăm printr-un exemplu practic algoritmul de interpretare al unui peisaj, plecând de la identificarea elementelor componente ale acestuia (relief, vegetație, impact antropic etc.), a proporției deținute de către fiecare element constituent în cadrul peisajului, a structurii și evoluției temporale a elementelor, care imprimă o anumită stare peisajului. Interpretarea peisajului presupune astfel mai multe operații, care se traduc prin parcurgerea unor sarcini de lucru diferite și etapizate, după cum urmează:

3.5.2.1. Prelucrarea primară a informațiilor vizuale (etapa de teren)

- Prima operație constă în delimitarea planurilor de percepție (P1, P2, P3...) și de analiză a peisajului, luând ca repere anumite elemente spațiale stabile. Se împarte astfel terenul într-o rețea de puncte de observație pentru a controla spațiul. În fiecare punct se recoltează informația, care apoi va fi comparată cu observațiile făcute în puncte diferite, pentru a observa elementele suplimentare observate din diferite unghiuri de observație.
- Se inventariază elementele care compun acel peisaj.
- Se studiază combinațiile acestora pentru a degaja modul în care acestea se structurează și pentru a li se stabili o tipologie. Pentru a stabili această tipologie, se recurge la tehnicile de analiză factorială și a clasificărilor ierarhice.
- Se construiește o schemă care să redea relațiile de proximitate dintre elemente.
- Se cartografiază elementele în funcție de schema realizată mai sus.

3.5.1.2. Prelucrarea aprofundată a informației

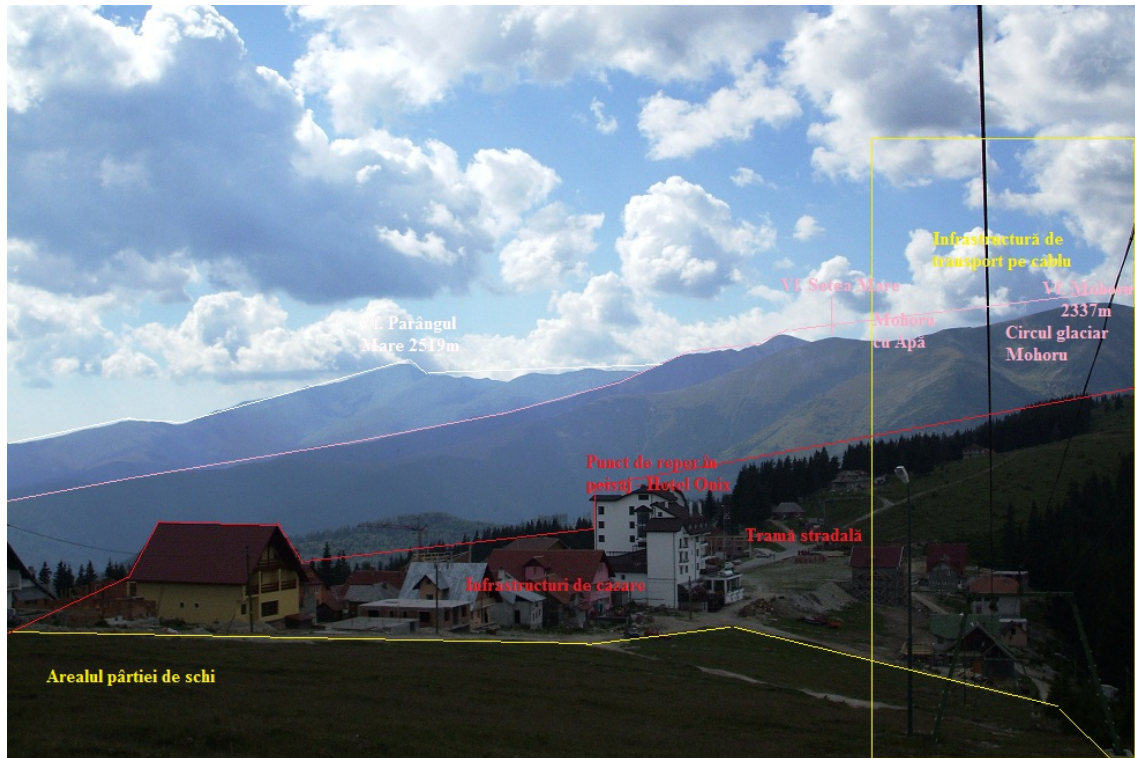
Elementele de imagine care determină percepția observatorului sunt: vizibilitatea, distanța dintre observator și imagine, unghiul de incidență, unghiul de depresiune, unghiul de elevație, profunzimea și lumina. În funcție de durata din zi în care se face observația, condițiile atmosferice, înălțimea la care se află punctul de observație, anotimp, există posibilitatea ca anumite elemente importante ale peisajului să fie mascate și invizibile observatorului. De aceea, este important ca în cea de-a doua etapă de prelucrare a informațiilor, să se facă apel la fotografii aeriene și hărți, ce se dovedesc a fi de un real folos în interpretarea peisajului.

3.5.1.3. Exemplificare

Sarcină de lucru: Pornind de la observarea în teren a următorului peisaj, stabiliți gradul de antropizare a zonei analizate.

Specificare: Fotografia reprezintă partea centrală a stațiunii Rânca (localizată în partea sud-estică a Munților Parâng, județul Gorj) surprinsă de pe Muntele Corneșu, de la o altitudine de 1695m, la ora 17:00, la sfârșitul lunii iunie.

Observație: Pe imagine am delimitat, de asemenea, cele patru planuri de observație: P1, reprezentat cu galben, P2 reprezentat cu roșu, P3 reprezentat cu roz și P4 cu alb, pentru o mai bună orientare în peisaj.

Metodă de lucru:

Pentru a ști de unde se începe *observarea peisajului și decuparea lui în planuri de analiză*, este necesară identificarea punctelor de reper și a liniilor de fractură, care vor constitui liniile de demarcație a planurilor de analiză. Punctele de reper sunt constituite astfel de elementele fixe ale peisajului, care servesc ca puncte de sprijin ale privirii, la care raportăm celelalte elemente ale cadrului observat. Pot fi atât elemente naturale: un element de vegetație bine individualizat în peisaj sau care se distinge, care atrage privirea observatorului prin ceva ieșit din comun (înălțime, culoare, formă etc.), cât și elemente antropice, care se supun aceluiași principii.

În cazul peisajului ales, reprezentat de stațiunea Râncă, liniile de separație între planuri sunt următoarele: drumul ce mărginește pârtia de schi, care desparte primul plan de planul secund, aliniamentul forestier, ce delimitează planul secund de planul al treilea și interfluviul prelungit al culmii Setea Mică, care delimitează ultimele două planuri. Odată operată această împărțire în planuri, observatorul identifică punctele de reper din peisaj, încadrându-le în planurile deja delimitate. În cazul primului plan, stâlpul de iluminat reprezintă punctul de reper, fiind de altfel și cel mai apropiat element de poziția în care se află observatorul. În planul secund, punctul de reper este constituit de Hotelul Onix, în al treilea plan Vf. Setea Mare, iar în ultimul plan, Vf. Parângul Mare. Punctele de reper sunt situate cam pe același aliniament, respectând principiul distanței celei mai mici între observator și obiectul observat. Privirea urmărește o traiectorie dreaptă.

Trebuie să menționăm faptul că elementele alese ca reper nu sunt neapărat cele mai bogate în informație. Din punct de vedere informațional, elementele conexe se pot dovedi interesante studiului, dar reprezentativitatea informațională a unui element va fi stabilită în urma parcurgerii etapei descriptive a peisajului.

Etapa descriptivă presupune identificarea elementelor peisajului și analizarea acestora conform planurilor delimitate. În prim-plan se poate observa astfel o suprafață înierbată de mare dimensiune, mărginită de un drum de acces. Luată individual, această suprafață nu este reprezentativă. Caracteristicile ei, înclinarea și omogenitatea nu reprezintă factori de identificare a funcționalității acestei suprafețe. În schimb, corelată cu infrastructura de acces pe cablu poziționată în partea dreaptă a imaginii, ajută la decodarea sensului și identificarea pârtiei de schi a stațiunii și a teleschiului aferent.

În momentul observației, acest prim-plan are un caracter static, pârtia fiind neutilizată, iar teleschiul în repaus.

În cel de-al doilea plan, observatorul poate identifica elementele cadrului antropic, reprezentat de diferite construcții (vile, pensiuni, hoteluri). Aceste construcții se află în stadii diferite de finalizare: unele au doar fundația turnată, altele necesită doar finisaje. Grămezile de nisip, macaraua și aspectul construcțiilor permit înțelegerea unei dinamici mult mai subtile, care va fi necesar a fi studiată mai în detaliu într-o etapă superioară a analizei. Elementul de reper din acest plan, hotelul Onix, valorifică o poziționare foarte bună în cadrul stațiunii: la baza pârtiei de schi, la întreținerea drumurilor, beneficiind de o foarte bună vizibilitate, menită a atrage turiștii. Cromatica sa, alb și maron, constituie, de asemenea, un avantaj, individualizându-l între celelalte elemente construite, care, deși sunt vopsite în culori care atrag de regulă privirea – roz și portocaliu – au dezavantajul înălțimii mult mai mici, fiind mascate din anumite unghiuri de către hotelul Onix. Este posibil ca această cromatică vie (roz și portocaliu) să fie utilă în anotimpul de iarnă, când va contrasta cu dominantă cromatică albă a peisajului hivernal, remarcându-se astfel în peisaj.

Trama stradală este un element important al peisajului deoarece ea structurează dispoziția spațială a vetrei stațiunii, direcționează privirea spre anumite elemente aflate pe traseul său, până devine invizibilă, fiind mascată de pădure. Este în același timp un element de fractură, ea marcând separația dintre primul plan și planul secund, dar și un element de racord, ea conectând puncte diferite în cadrul unei rețele.

Planul al treilea de vizibilitate este în totalitate reprezentat de relieful montan, ca de altfel și ultimul plan. Dacă în primele două planuri elementele naturale sunt transformate, în multe cazuri eliminate (de exemplu, vegetația ce exista înainte pe locul actualelor construcții) sau utilizate în scopuri productive prin amenajare (pârtia de schi care valorifică înclinarea și expunerea unui versant), în planul al treilea, elementele naturale predomină. Este astfel posibilă identificarea caracteristicilor peisajului montan, în special cele legate de relief și vegetație. În partea dreaptă a imaginii poate fi foarte bine delimitată căldarea glaciară a circuitului glaciilor Mohoru, datorită formei sale semicirculare. Sunt, de asemenea, vizibile și elemente de microrelief glaciilor, ca, de exemplu, umerii glaciilor și treptele de grohotiș. Observând forma și elementele ce se găsesc în-situ în circuitul Mohoru, deducem că este un circ de obârșie, datorită faptului că este bine conturat în peisaj, are versanții abrupti, roca se găsește la zi, iar fundul circuitului este acoperit cu gelifracți grosiere. Cele două trepte identificabile în cadrul circuitului Mohoru marcate în peisaj de umeri și praguri glaciare, ne facilitează interpretarea treptei superioare ca bazin de recepție inițial instalat pe un versant cu înclinare accentuată și a treptei secundare, apărută în urma evoluției circuitului inițial în perioadele periglaciare. Acest circ se continuă cu o vale glaciară, ce are un profil transversal simplu, în formă de U, tot o posibilă evoluție a ghețarului în perioada post-glaciară. Aceste forme și microforme glaciare s-au păstrat foarte bine în timp (ele reprezintă elemente relict în cadrul peisajului actual), ceea ce ne conduce la emiterea ipotezei că substratul este de origine granitică, fapt validabil pe harta geologică a zonei.

În ultimul plan este dificil de a mai sesiza detaliile reliefului, din cauza depărtării obiectelor față de observator. Se individualizează doar forma crestei principale a Munților Parâng, în cadrul căreia vârfurile cu aspect piramidal se ridică deasupra înșeuărilor dintre ele cu 100-200 m (de exemplu Vf. Setea Mare și Setea Mică). Această fizionomie este datorată proceselor periglaciare.

În rest, se pot observa interfluvii prelungi acoperite de pădure și limita până la care pădurea de conifere urcă în altitudine și de unde începe golul alpin.

În etapa a treia, de *dezvoltare*, plecând de la cele observate în teren, când s-au formulat ipoteze și întrebări, se vor verifica ipotezele și se vor căuta răspunsuri la întrebări prin consultarea bibliografiei de specialitate existente pe zona de studiu analizată.

Pentru a răspunde la sarcina de lucru este necesară studierea impactului antropic asupra zonei montane Râncă, identificarea etapelor de evoluție în timp a stațiunii, amenajările turistice actuale și ponderea lor în peisaj. Documentele ajutoare la care se va face apel sunt: harta topografică a Munților Parâng, harta turistică a Munților Parâng, fotografii aeriene preluate de pe Google Earth sau ortofotoplanuri ale

zonei, Planul de Urbanism Zonal Râncea. Pe baza acestor materiale este posibilă evaluarea impactului antropic în zonă.

4. Competențe vizate

Conceptul de competență este definit în dicționare ca fiind « capacitatea cuiva de a se pronunța asupra unui lucru, pe temeiul unei cunoașteri adânci a problemei în discuție; un ansamblu de informații teoretice și practice » (Dulamă, 2010:15). În lucrările de specialitate, conceptul de competență semnifică un ansamblu de cunoștințe declarative, procedurale și atitudini pe care le posedă o persoană, care sunt activate (transformate și integrate) în planificarea și executarea unei sarcini caracteristice, într-un moment dat, într-o categorie de situații (Brien, 1997, citat de Dulamă, 2010:16).

Competențele sunt clasificate în: competențe specifice, competențe procedurale și competențe transversale.

- *Competențele specifice* sunt particularizate la specificul conținutului disciplinar, asociindu-se unităților de conținut ale lecțiilor, valorilor și atitudinilor specifice dobândite în cadrul unui obiect de studiu.
- *Competențele procedurale* reprezintă îndemânarea unui elev/student de a rezolva o cerință de lucru în urma aplicării unui algoritm specific.
- *Competențele transversale* reprezintă acele competențe, ce odată dobândite în cadrul unui anumit obiect de studiu, pot fi apoi utilizate, prin extrapolare și în alte situații de învățare, în alte domenii de activitate.

Aplicate la tema cercetării noastre, următoarele competențe au fost identificate și formulate:

4.1. Competențe specifice

Observarea și interpretarea peisajului geografic, cu următorul conținut:

- distingerea elementelor unui peisaj, degajarea ansamblurilor și limitelor;
- clasificarea elementelor observate: naturale și antropice;
- evaluarea elementelor cantitative din peisaj (distanțe, înălțimi, proporții, volume);
- identificarea unor elemente specifice în peisaj;
- compararea elementelor prin raportare la punctele de reper;
- utilizarea unui vocabular specific;
- dobândirea unor cunoștințe legate de funcționarea unor medii geografice specifice (un oraș, o stațiune litorală/montană, o zonă industrială, un versant împădurit etc.);
- dobândirea unor cunoștințe legate de funcționalitatea elementelor sistemului;
- evidențierea interacțiunilor dintre diferiți factori ai peisajului, vizibili și invizibili, prezenți sau trecuți;
- însușirea unui algoritm de analiză specific (de observare – interpretare) și aplicarea lui în analiza altor tipuri de peisaje;
- analiza și interpretarea documentelor ajutătoare pentru înțelegerea unui peisaj;
- construirea unor scenarii, formularea unor ipoteze pentru a explica dinamica actuală a peisajelor și evoluția acestora în timp;
- elaborarea și utilizarea unor instrumente de lucru (realizarea unui algoritm de observare a peisajului, realizarea unor tipologii peisagere, realizarea unor scheme ale tipurilor de peisaje).

4.2. Competențe procedurale

Redarea spațiului:

- realizarea unui crochiu de peisaj;
- realizarea unei scheme;
- ordonarea unei descrieri a peisajului.

4.3. Competențe transversale

Însușirea și aplicarea algoritmilor de lucru:

- elaborarea unor instrumente de lucru (algoritm, tipologie, taxonomie);
- aplicarea unui algoritm pe etape logice succesive;
- raportarea la puncte de reper fixe și reprezentative;
- decuparea realității în funcție de anumite criterii;
- managementul timpului și etapizarea programului de lucru;
- elaborarea unei analize pertinente și complexe, sinteză a etapelor cercetării întreprinse.

5. Concluzii

Considerăm că o astfel de abordare a peisajului din perspectiva psiho-geografică îl ajută pe student să înțeleagă mai bine mediul, acest sistem de elemente intercondiționate, organizate după anumite legi și să înțeleagă utilitatea unei astfel de analize în cadrul unei cercetări geografice. Rolul profesorului este de a-l ghida pe student, de a-i demonstra, pe de-o parte, avantajele unei astfel de analize, de a-l ajuta să depășească faza de descriptivism a peisajului, de a înțelege fenomenele și relațiile care se stabilesc între componentele care modelează peisajul, precum și să conștientizeze limitele unei astfel de cercetări, ce necesită conjugarea cu alte mijloace de studiu pentru validarea ipotezelor formulate.

Formarea unor competențe specifice, de analiză a peisajului, precum și cele de utilizare a diferitelor instrumente în efectuarea acestei analize, conjugate mai apoi cu realizarea de către studenții a propriilor instrumente de lucru, reprezintă scopul acestei aplicații practice.

Bibliografie

- [1] DAVID, S, 2006, « Percepția », în volumul colectiv *Psihologie generală*, Bochiș, E, (coord.), Editura Universității din Oradea, Oradea.
- [2] DINCĂ, I, 2006, *Peisajele geografice ale Terrei. Teoria peisajului*, Editura Universității din Oradea, Oradea.
- [3] DRĂGUȚ, L, 2000, *Geografia peisajului*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca.
- [4] DULAMĂ, E, 2010, *Didactica axată pe competențe*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca.
- [5] GURLUI, I, 2009, *Compendiu de psihologie generală*, Editura Morosan, București
- [6] PARTOUNE, C, 1999, *Compétence « Interpréter un paysage nouveau »*, <http://www.lmg.ulg.ac.be/competences/chantier/capacites/paysage.htm>